

Svoboda, Kozincevová-Erenburgová, Hora, Hořejší, Bartoš, Piša, Biebl, Zrzavý, Chochola, Kremlička, Tyl, Starý, Ozenfant, Jeanneret (Le Corbusier), Ivan Goll, Birot, Richter, Lisickij, Erenburg, Hilberseimer, Doesburg, Marinetti, Prampolini, Lozowick, Majakovskij, Kručonych, Iliast [?], Lipchitz, Zadkine, Archipenko, Behne, Gleizes, Asejev atd.

Literární skupina

Devětsil

(Host III, str. 227–228, červenec 1924)

Josef Kopta: UMĚNÍ PROLETÁŘSKÉ A POETISMUS

Přesto, že ve zprávě o valné hromadě Literární skupiny, na níž došlo k vytvoření pracovní pospolitosti s U. S. Devětsilem, donedávna ještě programově diametrálně od Literární skupiny se lišícím (U. S. Devětsil byl ve svém světovém nazírání ortodoxním marxistou, kdežto členové LS ve svém vstupním manifestu nevěřili, že na vývoj života lidské společnosti působí pouze jediný mechanický činitel, totiž hospodářská výroba), tedy přesto, že v této zprávě jsou tato dvě dosavadní programová sdružení prohlašována za zájmové spolky duchovních dělníků, jichž básníci se osamostatňují od jakýchkoliv kolektivně formulovaných programů, aby jich dnes už nepotřebovali a šli každý svou vlastní cestou: přináší totéž číslo Hosta, redigované již také zástupci Devětsilu Karlem Teigem a Jaroslavem Seifertem, článek Karla Teiga Poetismus, jímž se, mluveno jeho slovy, pokouší poprvé zhruba formulovat hnutí, které oživuje několik českých moderních autorů. Karel Teige, mluvě v plurálu a dovolávaje se autorů poetistických experimentů, jimiž jsou: Nezval, Seifert, Voskovec a Teige, zrazuje vlastně usnesení valné hromady Literárního sdružení a pro básníky a malíře svého Devětsilu kolektivně formuluje nový program, bráně tím usnesenému osamostatnění svých kamarádů a jejich vlastním cestám. Členové Literární skupiny, abychom nebyli na pochybách, že lze mladým přece jen tak snadno a rychle měnit programy a

manifesty, připojují, patrně zásluhou svého ideologa Fr. Götze, na konci téhož čísla upozornění, že „estetickou diskusi“ o princip Teigem formulovaného poetismu bylo nutno přeložit do prvního čísla příštího ročníku, které vyjde na konci září. Kolik bude těch, kteří vznesou námitky proti Teigovu názoru, zatím nevíme. Víme však, že Teige & comp. na jejich nesouhlas ničeho nedá, neboť napřed již ve svém článku varuje, že „nepochopit poetismu znamená nepochopit života!“ Ovšemže s vykřičníkem, jako kdysi nebylo umění kromě umění provozovaného Devětsilem!

Tato poznámka nás přinutí, abychom zatím přešli otázky, vyplývající z Teigova článku pro pracovní splynutí LS a U.S.D., a zabývali se tímto projevem pouze v souvislosti s jeho autorem a sdružením, jehož zrození kdysi doprovodil bojovným výkladem o předpokladech a zásadách proletářského umění. Přiznejme se, že pro jeho novokřtěné pěstitele z řad válečného mládí se mnohý z nás nadchnul, vida jejich touhu po těžké a odpovědné práci na proměně tohoto světa po boku všech čestných a statečných.

Nemáme, žel, po ruce text přednášky o novém proletářském umění, kterou jménem Devětsilu předčítal básník Jaroslav Seifert asi před dvěma roky v Praze i v Brně, abychom z ní mohli doslovně citovat. Ale mohli jsme srovnávat nové ideologické výklady Karla Teiga s projevy nebožtíka Jiřího Wolker, které byly kdysi vzaty za podklad rozsáhlé diskuse v naší umělecké veřejnosti a s nimiž se U. S. Devětsil ztotožňoval. Žilť Jiří Wolker v oné době v těsném sousedství s Karlem Teigem (tuším, že byl u Teigů na bytě) a říkal mi jednou, že své stati otištěné ve Varu — Umění všední či nedělní? a Manifesty — psal za přímé Teigovy účasti. Ostatně ve stati Manifesty, v níž jako marxista polemizuje a odmítá manifest Literární skupiny, výslovně praví, že „před půl rokem formuloval na tomto místě umělecký a sociální názor komunistických umělců sdružených v Devětsilu“. To se odvolával na Umění všední či nedělní, které tedy můžeme s jistotou použít. (V Hostu, číslo 4, roč. II, nalézáme také rozhořčenou odpověď

vůdce LS Fr. Götze na Wolkerovu kritiku jejich manifestu. Čítujeme: „Wolker se chlubí, že on svým článkem ve Varu č. 9 nás donutil, abychom přiznali barvu... Píše o svém článku ve Varu jako [o] čemsi prvotním, neodvozeném. To může ovšem povídat naivním čtenářům Varu, ale ne lidem, kteří dobře znají zdroje, z nichž se napájel jeho projev. A Wolker může být bezpečný: u něho — v jeho článku — jsme se neučili. Potřebuje-li se už někdo učit a zná-li mistry, nepůjde na učení k tovaryši sotva vyučenému.“ Uvedli jsme tento citát také kvůli ukázce, jaký byl kdysi vztah Literární skupiny, vynávající „revoluční polyfonický socialismus“, k pražskému komunistickému Devětsilu, jehož světovým názorem byl revoluční marxismus, a k jeho vůdci Teigovi, na nějž poznámka o zdroji a tovaryši sotva vyučeném patrně mluví.)

A tak U. S. Devětsil, veden Karlem Teigem, vyharcoval kdysi do zmateného ovzduší našeho poválečného života se svým proletářským uměním, rozhořčeně nejprve vykácenou generaci solidních kmenů, počínaje dekadenty přes tvůrce manifestu České moderny až k Šrámkovi a Neumannovi a konečně k bratrům Čapkům. Ano, najmě Neumanna a jeho civilismus rozbil svými statečnými kyji na padrť. Bylo to všecko jedovatým květem úpadkové buržoazní kultury, bylo to dále ještě tím hrůzotvorným sterilním duchem estétů, zalezlých do svých ulit a bojících se drsného a po svobodě roztočeného davu, aby je nepošpinil svými neomalenými rukama, bylo to, s dovolením, povzneseným lartpourtismem, který nemá v těchto těžkých časech, kdy jde o osud celého lidství, nic jiného na práci, nežli aby si hrál se svými soukromými náladami a žvavými veršičkami, jichž cena se nerovná ani tržní ceně nejproletářštější kobyly. Krása strojů a krásy technické civilizace opěvovaná Neumannem, exotické náměty v jeho lyrických průbojích, jež s rozkoší vyhledával, aby ukojil své světoobčanství, byla nazvána romantismem, byla označena za zbabělý útek od proletářské bídy tohoto světa, stejně jako futurismus Marinettiho, Kamenského, Burljuka a druhů byl v souhlase s Lunačarským prohlášen za kontrarevoluční,

měšťácky sterilní, defetistický a dílu proletářské revoluce i kultury navýsost škodlivý. Vyhlášena mu krvavá vojna stejně jako dadaismu, jeho přiblíženému předchůdci.

Tedy dobrá! Bůh s ním, s veškerým tím haraburdím, nelitujeme ho, neboť nám bude dána za ně bohatá náhrada. Přichází mládí, žhavé, prudké, nepokorné, a hle, poněkud příliš náročné, nežli bývala mládí předešlá, ale toho je patrně vinna také jeho větší síla, větší odvaha a schopnost, nežli jak jsme přivykli kdysi.

Nebylo v tom nic světoborného a nového, popřít a zneuznat umělcovo nebežanství, vysmát se jeho tvůrčí svrchovanosti a chtít na něm, aby sestoupil k odpovědnému lidství. Znali jsme již Tolstého a také Masaryka. Mladí tedy chtěli v sobě samých uskutečnit požadavek, po němž již imperativně byli volali a který zčásti prováděli mnozí z mrtvých a šedovlasých. Bylo snad právem mladého věku, aby se přitom tvářil objektivitelsky.

Stejně byla již před Devětsilem probírána otázka lart-pourlartismu. A u nás nikoliv zásluhou socialistů, nýbrž výhradně realistů, jichž umělci také nechtěli jen psát, ale hlavně: být slyšeni. Tedy jen tam byli dnešní mladí noví, kde chtěli být slyšeni výhradně dělníkem-bojovníkem, kde vnitřním znakem jejich umění měla být víra a boj o nový, lepší svět. Prohlásili s jistotou a umíněností, že této víře a tomuto boji své umění zasvěcují. Prohlásili, že básníci z Devětsilu, vědomi si svého úkolu při bourání starého a výstavbě nového světa, budou pátrat, jak by mu dostáli co nejlépe. Budou svým uměním jednak ponoukat k tomuto boji, jednak konstruovat předobrazy nového světa, v němž útlak, utrpení a bída pomine. Nebudou sloužit romantickému vytržení z drsného a bolestného konkrétna, jejich zpěv nebude uspávacím hašišem, ale bude bojovný, nehumanistický, dogmatický, bude mluvit k srdci, která jím projde až do obou pěstí. Ano, dají si dobrý pozor, když přijdou ti, kteří budou tvrdit, že obsah umění má být jenom nedělní, že má být koupelí, procházkou do polí, květinou a ptákem, dají si dobrý pozor, zdali nezavání idylou.

A toto novodobé umění nazvou uměním proletářským a bude ono jako život proletářův. Jen jeho víra a vnitřní pravdivost bude mu okrasou. Bylo to zcela na místě, že upozornili sami sebe na úskalí, které před nimi číhá. Pravili si, že je třeba dbát, aby se jejich utopie nestaly neodpovědnou představitostí, romantickým, slabošským útekem do vlastních snů právě v době, kdy umělec jako voják a muž je povinen stůj co stůj stát na konkrétní půdě skutečna. Svědčí to o jejich důkladnosti, resp. o důkladnosti Jiřího Wolker, který, mluvě za ně, byl přesvědčen o jejich vážnosti, o níž sám u sebe nepochyboval.

Tak asi zněly umělecké zásady mladého a bujného U. S. Devětsilu, jehož básníci začali poté pěstovat nové umění jaksi oficiálně. Vedle Jiřího Wolker a Jaroslava Seiferta, kteří se již předtím pokusili tvárně i myšlenkově proměnit vodu ve víno, objevila se celá řada nových jmen, jichž básnické projevy nemohly zapřít vlivného kmotrovství. Došlo ke skutečné epidemii tzv. proletářského básnění a nemohls být uznán za básníka, nečouhala-li alespoň z jedné tvé básně znamenitá barikáda a nešplhal-lis alespoň jedenkrát na vysoký tovární komín, odkud bylo třeba dirigovat revoltující davy. Stalo se, čeho se Wolker obával. Z komínů, barikád, modrých halen a zaťatých pěstí byly pořízeny novodobé rekvizity starého romantismu, na něž se proletářské básnění omezovalo až do přejedení. Provozováno po kavárnách a barech, hledělo spíše postrašit měšťáky svými řinčivými hrozbami, vybašnout na ctihodné milovníky poklidných veršů a pást se na jejich vyjevených očkách, zkarikovat soudobou společnost a vysmát se jejím ctnostem, což ostatně za jiných časů a za okolností daleko riskantnějších činili také jiní. Daleko, předaleko zůstala mu vzdálena vnitřní pravdivost proletářova, daleko, předaleko měli mladí, básniví barikádníci k mužné odpovědnosti, která měla být podstatným znakem všeho jejich úsilí. Bylo čím dále [tím více] zřejmo, že Wolker, mluvě o zasvěcení, mluvil toliko za sebe. Ležérnost a lehkomyšlnost, touha po neodpovědném blouznění a smyslovém opilství, tentokrát utišovaná fantastickými vidinami revolučního dramatu, záliba

v popírání a odmítání, vlastní každému mládí a vybitá třeba ve verších o měštácích, jichž tuk by bylo záhodno zpracovat na stearin, určila vratkost těchto výtvorů a prchavost prodlení jeho pěstitelů u motivů vlastní vinou tak záhy ořelých a zevšedněvších. Útěšně a radostně zněla v tomto údobí české sociální poezie ryzí a vskutku nová struna Josefa Hory, Jindřicha Hořejšího, kterou si ochránili před dotykem spolkařských prstů a nedopustili, aby ji programové frazérství zaneslo nudným balastem.

Není třeba zdůrazňovat, že Wolker sám zůstal jako tvůrce na sdružení nezávislý. Vyvíjel se pod dohledem vlastního svědomí, což mu vedle jeho čestnosti umožňovala přemíra nadání a básnického fondu. Byl snad zároveň jakýmsi živým svědomím sdruženého uměleckého kolektiva, sloužil jeho programu cele a oddaně a ukazoval druhům, jak je třeba proměňovat slova v tvůrčí skutek.

Zdá se, že náhlým odchodem Jiřího Wolkeru se ocitli jeho druhové z Devětsilu jaksi na svobodě. Vyčerpaní a kromě toho i znudění neustále omílanými tématy, která Wolker uměl zbásnit nově a bohatě, utíkali rádi z těsné kazajky programového dienstreglamá a jaký div, že se záhy ocitli na zcela opačném konci dosavadního uměleckého nazírání?

Vítězslav Nezval, básník ryzího zrna a požehnané invence, který i v době nejhlučnější módy projevil citelnou neposlušnost vůči psaným instrukcím svého sdružení, kde patrně prodléval pro své mládí a s nímž ho sbližoval prudký odpor k současnému sociálnímu řádu (kromě několika vtipných posměšků na buržuje nepřebývá v jeho verších proletářských motivů), tedy Vít Nezval ovlivnil záhy básnické nástroje svých kamarádů, kteří začali housti podle jeho vzoru. Nezvalova poezie se vyznačovala lyrickou absolutností, sloužila jen sama sobě, neměla tendence, měla své vzory v Rimbaudovi a Apollinairovi, s nimiž je jeho básnický organismus v mnohém směru spřízněn. Tuto poezii inspirační libovůle a citové nezávislosti, pro niž platí jediný zákon básnickovy obraznosti, nebylo ovšem možno uvést v soulad se zastaralým již desate-

rem proletářského Hospodina. Cítilo se, že nelze elementární proměnu provést jen tak, že nestačí postavit veřejnost před „nový typ moderního umění“, aniž se jí neřeklo, jaká je jeho podstata, co je jeho typickým znakem a kam zase nyní cílí.

Stylizace nových uměleckých zásad se opět ujal Karel Teige, jemuž tento druh práce zůstává vyhrazen také díky jeho stykům s cizinou, které navázal jako generální sekretář Devětsilu a které, rozmnoženy o jeho lingvistickou kvalifikaci, mu odedávna umožňovaly lačně stopovat, co se kde ve světě nového děje a v čem nesmí mladá generace československá zůstat pozadu. I napsal Karel Teige desatero nové, v jehož záhlaví se ocitlo další slovo končící na ismus: Poetismus.

Nezabývali bychom se touto věcí tak zevrubně, kdyby nám nešlo o dokumentární zjištění neodpovědné prostopášnosti této generace, která vzešla ze strašlivého ovzduší světové války jakoby s nihilistickým šklebem Ivana Karamazova na své mladistvé tváři: vše je dovoleno! Nemylme se, že vstupovala do literárního života plna odporu k válce a k společenskému ústrojí, které ji zavinilo. Právě nyní nám potvrdila, že nebylo v jejím díle takto inspirovaném vnitřní opravdovosti, že se přes tento zápor k jakémukoliv tvůrčímu kladu nedostala, že proletářská bída, světová revoluce a komunistický ideál společnosti ji svedly pouze svou exotickou novostí, křiklavou barevností revoltujících davů a jejich mstivým zpěvem, po čemž její zpustošené srdce právě toužilo. Říká-li Karel Teige na jednom místě svého článku, že světovým názorem je jim marxismus, aniž by tuto trapně kusou větu rozvedl a ukázal, co může marxismus z poetismu potřebovat a jak souvisí tento nový směr s bouřlivě kdysi proklamovaným proletářským uměním, potvrzuje nám, že jsme se nemýlili, označivše nové umělecké krédo za útěk od včerejšího desatera, které, co více!, leží tu na zemi roztříštěno a popřeno rouhačem-poetismem. „Dejme si pozor!“ napsal kdysi Jiří Wolker varovně, a my jsme tu před chvílí jeho výstrahu citovali. Dejme si pozor! mohli bychom volit za moto této stati, která chce konfrontovat Karla Teiga & comp. z roku 1921 s Karlem Teigem & comp.

z roku tohoto, aby byla svědkem, kterak jedna strana nad druhou cize zavrtí hlavou.

Nemůžeme se tu zabývat článkem celým, neboť to jednak není úkolem této stati a za druhé bychom se k jakémukoliv organickému rozboru nedostali. Je totiž článek Teigův rozbit na šest či sedm odstavců oddělených hvězdičkami a nabit takovou spoustou protikladů a nelogičností, že jej nelze nazvat ani improvizací. Je sešit velmi libovolně, patrně na vztek všem odpůrcům s měšťáckými předsudky, či jak se po devětsilovsku říká všemu a každému, kdo žádá, aby bylo mluveno jasně a odpovědně a aby se nefixlovalo. Přeplněn cizojazyčnými učenostmi, které se servírují jako originál, ale pocházejí z nedalekého západu, může oslnit několik jinochů, které uvádí Karel Teige do tajů a záhad nejnovější francouzské poezie a kteří rádi píšou do svých veršů lokomobila místo lokomotiva, poněvadž to zní nově a objevitelsky.

Zajímá nás tudíž jen potud, pokud se obrací zády k starému programu a pokud najednou objevuje ostrovy, které tu již dávno existovaly, ale na které Devětsil dštil oheň a síru.

Poetismus je za prvé ukazatelem cesty, která odnikud nikam nevede. Poetismus je Nic. Nic než umění ztrácet čas. Je bez filosofické orientace. Přiznal by se asi k diletantskému, praktickému, vkusnému a chutnému eklekticismu. (Je dobře, že si redakce Hosta vyhradila dodatečnou diskusi o Teigově článku, neboť jinak by ztěžka mohla napsat v poznámce o příštím ročníku Hosta, že to bude velký list celé generace, ne však eklektický.) Dále je hrou krásných slov, kombinací představ, nemá hlubokých úmyslů, je bez apoštolátu. Chce udělat ze života velkolepý zábavní podnik, excentrický karneval, harlekynádu citů a představ, opilé filmové pásmo. Poetismus je dopis, milostný rozhovor, improvizace flámů, causerie, fantazie a komika, lehká hra karet vzpomínky, báječná doba, kdy se lidé smějí: týden v barvách, světlech a vůních. Co ještě schází k obnovenému artismu? Maličkost, a Teige ji doplňuje: poetismus je hra bez závaznosti a následků. A ve svém souhrnu je toto Nové umění uměním života, uměním žít a užívat,

a musí být posléze tak samozřejmé, rozkošné a dostupné jako sport, láska, víno a všechny lahůdky.

Slyšeli jsme, že nemá žádného poslání. Ale to nevadí, abychom za chvíli nemusili slyšet něco nového. Neboť náhle je poetismu přidělena úloha učitele pro vznešenou výchovu. Má léčit poválečnou morální kocovinu. Reviduje hodnoty, intervenuje k záchraně a obnově citového života, vyrůstá z konstantních potřeb člověka, bez pretenzí a uměleckého humbuku. Tedy s tou hrou bez závaznosti a následků to přece jen není tak zlé.

Shledali bychom záhy, že proletářské umění, jak je pěstoval Devětsil, se dá také nazvat poetismem, že před Nezvaletem, Seifertem, Voskovcem a Teigem byl již největším poetistou Vrchlický a po něm Neumann, že poetismus Teigův nepřichází první, aby nastolil vládu čisté poezie, skvíci se v nesčíslných formách, že film, aviatika, rádio, sport, tanec, cirkus a music-hall, poezie nedělních odpůldnů, výletů, zářících kaváren, opojných alkoholů, oživených bulvárů a lázeňských promenád, ale také poezie ticha, noci, klidu a míru tu již byla a že ji Devětsil kdysi poslal do starého železa. Shledali bychom záhy, že mládí dovede a má právo ztropit ledaco, ale řekli bychom si, že chce-li metat veselé a uličnické kozelce, má si vyhlédnout pěkný travnatý kopec, materiádouškovou stráň a třeba květinové záhony v Kinského zahradě, ale nesmí to dělat v literárních revuích, nesmí hned s kdejakým vtipným či méně vtipným nápadem do tiskárny a na papír, protože po kozelci zbude nejvýše poválená tráva, která se zase brzy vztyčí, kdežto potištěný papír přece jen bude uchráněn, hlavně jde-li o jméno a pověst celé generace, která také jednou zvažní, zmužní a bude chtít, aby byla pokládána za poctivou a odpovědnou, což při pohledu za sebe a na takový článek stěží bude moci říci o svém trapném včerejšku.

(Přerod II, str. 157–162, 15. srpna 1924)